

הרב שאול ישראלי
ראש ישיבת מרכז הרב ותבר בית היין הגבוה לערעורים

חזרת קרקעות ביוכל ושמיטת כספים

ראשי פרקים

- א. ביכורים מקרקעות אחים החוזרות ביוכל לשיטת הרמב"ם
- ב. מלקות למוכר שדהו לצמיתות
- ג. ביאור "והארץ לא תמכר לצמיתות"
- ד. "לא יגאל" - אין אפשרות לנאול
- ה. תנאי על חזרת קרקע ביוכל ועל שמיטת כספים
- ו. יוכל ראשון ושני
- ז. החזרת אחים שחלקו ביוכל

א. ביכורים מקרקעות אחים החוזרות ביוכל לשיטת הרמב"ם
איתא במסכת גיטין (דף מז עמוד ב - דף מה עמוד א) מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש במוכר שדהו לפירות. (ופירש רש"י דהיינו בזמן שאין היובל נוהג, דאילו בזמן שהיובל נוהג סתם מכירה לפירות היא, שהרי סופה לחזור ביוכל, והוא על פי הסוגיא,) לרבי יוחנן מביא וקורא, שסובר קניין פירות כקניין הגוף דמי (ועל כן יכול להביא ביכורים מן התורה ולקרוא מראשית פרי האדמה אשר נתת לי) ולריש לקיש מביא ואינו קורא, שסובר קניין פירות לאו כקניין הגוף.
ושקל וטרי בזה בסוגיא, ולבסוף אמר רב יוסף: אי לאו דאמר רבי יוחנן קניין פירות כקניין הגוף דמי לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, דאמר רב אסי אמר רבי

עם כניסת הספר לדפוס התיימנו בהלקח מעמנו מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל. יהיו הדברים שכתב לספרנו נר לעילוי נשמתו, וה' הטוב ירפא מכאובנו ושברון לבנו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

יוחנן האחין שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל. (וברש"י: לקוחות הן - דאין ברירה, והוי כמו שהחליפו חלקיהן. ומחזירין ביובל - לקיים מצוות יובל.) ואי סלקא דעתך לאו כקניין הגוף דמי לא משכחת דמייתי ביכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן נון".

עוד שם מימרא דרבא מקרא ומתניתא מסייעי לריש לקיש שקניין פירות לאו כקניין הגוף.

ובתוספות שם (ודף מח עמוד א דיבור המתחיל אי לאו): הקשה רבנו תם איך מצאנו ידיו ורגלינו בבית המדרש, דאנן נקטינן להלכה כרבי יוחנן דאין ברירה, ולפי זה אחים שחלקו מחזירים זה לזה יובל, והוי תמיד בגדר קניין פירות. ומאיך נקטינן דקניין פירות לאו כקניין הגוף (כריש לקיש)? ומסיק לבסוף דאנן למרות דקיימא לן דאין ברירה, מכל מקום לא נקטינן כרבי יוחנן בזה שאמר דמאחר דאין ברירה מחזירין זה לזה ביובל, דשאר אמוראי סברי דמכל מקום אין מחזירין ביובל, דמכר הוא דאמר רחמנא דליהדר, ירושה ומתנה לא, עד כאן דבריו.

והתקשו באחרונים, (עיין פני יהושע שם) על הרמב"ם, היאך מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, דאיהו פסק דקניין פירות לאו כקניין הגוף, דמשום זה כתב (פרק ד מהלכות ביכורים הלכה ו) "המוכר שדהו לפירות, הלוקח מביא ואינו קורא". ומאיך פוסק כרבי יוחנן בענין אחים שחלקו (פרק יא מהלכות שמיטה ויובל הלכה כ): "האחים שחלקו כלקוחות הם ומחזירים זה לזה חלקם ביובל". לפי זה הרי נמצא שכל שאינם חד בר חד כל קניינם בקרקע אינו אלא קניין פירות כשהיה היובל נוהג, ואיך יביאו ביכורים כעיקר הדין של "מביא וקורא"?

ב. מלקות למוכר שדהו לצמיתות

ובביאור שיטת הרמב"ם, נראה בהקדם שיטתו הכללית בענין חזרת השדות ביובל.

כתב הרמב"ם (פרק יא משמיטה ויובל הלכה א): "ארץ ישראל המתחלקת לשבטים אינה נמכרת לצמיתות שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות. ואם מכר לצמיתות שניהם עוברין בלא תעשה. ואין מעשיהן מועילין אלא תחזור השדה לבעליה ביובל". וכתב על זה ברדב"ז שם: "קיימא לן כרבא, דאמר כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא מהני".

ולא נתפרש ברמב"ם אם לוקים על זה אולם בספר החינוך (מצווה שלט) כתב ששניהם לוקים. וזה נראה לכאורה תואם את דברי הרדב"ז, שמבואר בגמרא (תמורה

דף ד) לדעת רבא שבכל כהאי גוונא אי עביד לא תעשה לוקה, אף על פי שלא הועילו מעשיהם, משום דעבר אמימרא דרחמנא.

אך במשנה למלך (שם) תמה עליו, בזו הלשון: "ולא ידעתי מנא ליה, דהא רבינו כתב בפרק ו מהלכות בכורות דכל שמעשיו אינם מועילים אינו לוקה. וכן כתב הרב גבי מעשר בהמה, שאינו לוקח על המכירה. וכן נראה שהוא דעת רבינו, שהרי לא הביא לאו זה בפרק יט מהלכות סנהדרין".

ואלה דברי הרמב"ם שם בהלכות בכורות (פרק ו הלכה ה):

מעשר בהמה אסור למוכרו כשהוא תמים, שנאמר בו לא יגאל. מפי השמועה למדו שזה שנאמר לא יגאל אף איסור מכירה במשמע, שאין נגאל ואינו נמכר כלל. וייראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולא קנה לוקח. ולפיכך אינו לוקה כמוכר חרמי כהנים שלא קנה לוקח וכמוכר יפת תואר כמו שיתבאר במקומו.

ובלחם משנה עמד שם בזה, שאילו כפשטות הדברים לא אהנו מעשיו משום דקיימא לן כרבא, דאם עביד לא מהני. אם כן אמאי לא ילקה, הרי לרבא כל כהאי גוונא לוקה על דעבר אמילתא דרחמנא? ומסיק דבאמת לא פסק בזה הרמב"ם כרבא, דמוכח (מהא דנקטינן שינוי בגזילה קונה) דבזה קיימא לן כאביי, ומכיוון שמכל מקום העלה ב"וייראה לי" שאם מכר "לא עשה כלום ולא קנה לוקח" הרי לדעת אביי אינו לוקה כי לדידיה אינו לוקה אלא כי אהנו מעשיו.

ולפי זה לא קאו דברי הרדב"ז בענין מכירה לצמיתות דלא אהני המכירה ומשום דקיימא לן כרבא, שהרי לפי זה הרמב"ם פסק בזה כאביי ולא כרבא. מאידך יש לעיין מהיכן לקח הרמב"ם את היסוד של "ייראה לי" גם בענין מעשר בהמה, שהרי לאביי לכאורה יש לומר שמכירתו מועילה וגם לוקה מהאי טעמא.

ג. ביאור "והארץ לא תמכר לצמיתות"

בעיקר דברי הרמב"ם באיסור מכירת הארץ לצמיתות, שהובאו גם בקיצור לשון בספר המצוות (לא תעשה רכז):

זהויר שלא למכור בארץ ישראל מכירה קיימת הוא אמרו והארץ לא תמכר לצמיתות.

ומאריך הרמב"ן שם בהשגתו:

ולא נתברר לי ענין המניעה הזאת, שאין אדם חייב להזכיר בשעת ממכרו ולומר עד היובל אני מוכר, אבל כל הממכרים נעשים בכלל בסתם: 'שרי מכורה לך' 'ביתי קנויה לך', והיובל מחזיר המכר

לבעליו בין בסתם בין במפורש לעולם, כמו שאמרו: "יובל אפקעתא דמלכא היא".

ואחרי שמביא מפירוש רש"י על התורה שמפרש שזו אזהרה על הלוקח "ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל ולא יהיה הלוקח כובשה". ומעיר על זה שאין זה במשמעות "לפי שהיא (אזהרה) על המוכר, לא על הלוקח". וסיים "ואולי נפרש בו: והארץ לא תהיה נמכרת לך לצמיתות שתחזיק בה לעולם".

אחר כך מביא שלפי הרמב"ם ע"כ יתפרש:

שנאמר שהיא מניעה שלא יאמרו בפירוש 'הריני מוכרה לך לעולם אפילו לאחר היובל' ואף על פי שאין זה מועיל, דקיימא לן כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, והיינו טעמא דלקי, משום דעבר אהורמנא דרחמנא, כמו שהוא מוזכר בראשון של תמורה נדף ד עמד ב, וכן כתב הרב בחיבורו הגדול, שאם מכר לצמיתות שניהם עוברים בלא תעשה ואין מעשיהן מועילין. אבל אין זה מתנהג יפה בסוגיא ההיא, שלא הוזכר זה במחלוקתם של אביי ורבא שם.

עוד מביא שם הרמב"ן מבעל הלכות גדולות, שאינו מפרש הכתוב "והארץ לא תמכר לצמיתות" במובן של אזהרה, שעובר על זה בלא תעשה, אלא שבא לומר "שאיין הארץ הזאת נמכרת לצמיתות מפני שאינה שלכם אבל אתם גרים ותושבים בה עמו". ומביא לזה אסמכתא מירושלמי (דמאי פרק ה הלכה ח), שדרשו מפסוק זה סייעתא לרבי מאיר הסובר אין קניין לנוכרי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שמשווה זאת לעבד מישראל שאינו נקנה לנוכרי לאחווה, שכזו הכוונה "והארץ לא תמכר לצמיתות" - לחלוטין. ודומה לזה גם בבבלי באותו ענין של מכירת קרקע ארץ ישראל לנוכרי שנאמר "כי לי הארץ".

ועל פי זה מסיק פירוש משלו:

והנראה מדבריהם שהיא מניעה של נצמית הארץ בידי הגויים ולא נעזבה להם בממכר מוחלט. והעניין כי כאשר נצמיתו בגופותינו הנמכרים לגויים שאין להם קניין הגוף בנו... כן הוזהרנו בבחלת הארץ, אחרי צוותו חזרת הקרקעות ביובל, שציווה על הלוקח להחזירם, ציווה עוד על המוכר שיוזר שלא תמכר הארץ לצמיתות, והוא למי שיחזיק בה ולא ינהוג בה דין יובל עמנו, הם הנוכרים, אבל נשמר שתהיה מכירתנו בה שתחזור לנו על כל פנים ולא נניח אותה בידם לעולם. ונתן בה מעם כמעט הנוכר בגופות - לפי שהארץ שלו יתעלה ויתברך, ואנחנו כולנו גרים ותושבים עמו, ולא יחפוץ להושיב בה אחרים זולתנו, רק בידינו תישאר ואלינו תחזור.

הנה לפנינו שלשה פירושים על הכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות, אחרים מפירוש הרמב"ם:

פירוש רש"י אזהרה על הלוקח שיחזור ביובל ולא יחזיק בה לצמיתות. פירוש הבה"ג שאינה אזהרה אלא קביעה, שאין אפשרות חלות מכירה לצמיתות כי איננה שלנו אלא שלו יתברך. ופירוש של הרמב"ן עצמו, שזו אזהרה על מוכר שלא ימכור לנוכרי, שתהא מוחלטת בידו ולא יחזירנה ביובל. ולזאת מוכרח הוא להתנות עמו בשעת המכירה שאינה אלא לזמן בעוד שבישראל אין צורך להתנות כזאת, כי היובל היא אפקעתא דמלכא, (ולא תליא במחלוקת אביי ורבא). ושונה מכולם הוא פירוש הרמב"ם שזוהי אכן אזהרה והיא על מכירה שבין ישראל המוכר לישראל הקונה, ואזהרה זו היא על שניהם על מכירה לצמיתות.

ותוכן כל הפירושים הוא, שבאים לענות, כל אחד לפי דרכו, על שינוי הלשון שבתורה בזה, במקום אמירה בלשון נוכח, ככל ציווי התורה, כאן ההתייחסות היא אל הארץ - "לא תמכר".

לזאת מפרש הרמב"ם שכוונת התורה להטיל את האזהרה על שניהם כאחד - גם על המוכר גם על הקונה - דוהו לשון "לא תמכר", שלא תהא בזה פעולת מכירה. וכיוון שמכירה מתבצעת על ידי שנים - המוכר והקונה, כוונה בזה התורה להזהיר את שניהם כאחד.

ד. "לא יגאל" - אין אפשרות לגאול

ולפי זה יתבאר גם המקור ל"יראה לי" של הרמב"ם במעשר בהמה, שהתקשינו בו לעיל. כי גם שם הלשון "לא יגאל", ולא נאמר בלשון נוכח "לא תגאל". והנה כפי שהדגיש הרמב"ם "מפי השמועה למדו שזה שנאמר לא יגאל אף איסור מכירה במשמע שאינו נגאל ואינו נמכר כלל". וכאן קיים הקושי למה זה נאמר בלשון כזו, שהרי פה לא ניתן לפרש לענין מכירה ששניהם הוזהרו שהרי לא כתוב בקרא אלא "לא יגאל" לאיסור הפדיון, ובזה אין שניים העושים דוגמת מכירה. אלא זה בא ללמדנו הלכה אחרת שלא מועילה הגאולה ולא המכירה. ונמצא שכאן בא הכתוב עצמו להשמיענו שאי עביד לא מהני.

ולפי זה יעלה בידינו גם המקור להלכה שאין שם מלקות. וזה דווקא משום דקיימא לן הלכה כרבא, (בניגוד למסקנת הלחם משנה הנ"ל). אם כן חידוש זה שאי עביד לא מהני, שלא חל הפדיון ולא המכירה היינו יודעים בלאו הכי, כמו בכל התורה כולה (אליבא דרבא). אלא שבא ללמדנו, שאין בזה מלקות. דהיינו, רק

בעלמא, שהא דלא מהני הוא בסיבת שעבר אמימרא דרחמנא, לזה יש עונש מלקות. מה שאין כן בזה, דהא דלא מהני הוא מעצם הדין, ולא רק משום שעבר העבירה, בזה באמת אין מלקות, כי לא עשה ולא כלום. (וראיתי שיסוד זה, שכל שיש דין "לא מהני" מצד גילוי מיוחד של הכתוב, ולא מצד דעבר אמימרא דרחמנא, אינו לוקה, בביאור הלכה זו במעשר, כבר עמד עליה במנתח חינוך (מצווה שסא). אלא שייחס את מה שכתב הרמב"ם "יראה לי" כמתייחס לחידוש זה ולא לעצם הדין שלא מהני, ואין זה נראה בלשון הרמב"ם, ולפי דברינו מיושב הכל בע"ה.)

ולפי זה חוזרים ונראים דברי הרדב"ז בהא דכתב הרמב"ם במכירה לצמיתות ביובל דלא מהני, שהוא באמת מכוח שפסק כרבא, וכפשטא דמילתא, שכיוון שעברו אמימרא דרחמנא על כן לא הועילו מעשיהם.

[ולפי זה נכונה, לכאורה, מסקנת ספר החינוך ששניהם לוקים, כדעת רבא, דהכא הא דלא מהני הוא בסיבת היות הדבר מילתא דאמר רחמנא לא תעביד. וכן ראינו בדברי הרמב"ן שתלה זאת לפי הרמב"ם במחלוקת אביי ורבא, וכתב דמהאי טעמא דנקטינן כרבא לוקה. אלא שצריך עיון לפי זה הערת המשנה למלך שלא מנאם הרמב"ם בפרק יא מהלכות סנהדרין בלאוין שלוקים עליהם.

ואולי יש לומר דמיתלי תלי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן (ספר המצוות שורש ט) בהגדרת לאו שבכללות שאין לוקין עליו, שלדעת הרמב"ם גם כשכלול בזה עניינים מתוכן אחד, כגון "כי אם צלי אש", שנאמר לאיסור בקרבן פסח, שכולל איסור נא ומבושל, ולפי הרמב"ן רק אם הם מעניינים שונים, דוגמת מה שהביא הרמב"ם הכתוב "לא תאכלו על הדם", שנדרש ממנו איסורים שונים זה מזה. לפי זה אפשר לומר גם דאיסור זה, שנלמד מקרא ד"לא תמכר לצמיתות", שכולל גם איסור למכור וגם איסור לקנות, אמנם שניהם אותו ענין של ביצוע מעשה המכירה, אולם על האחד הוא מפני שמכר ועל השני מפני שקנה, על כן לפי הרמב"ם הוי בגדר לאו שבכללות שאין בו מלקות, ואילו לפי הרמב"ן הם מאותו תוכן שהוא ביצוע העברת הארץ לצמיתות מבעל הקרקע לאחר, דעל כן שפיר יש בו מלקות, ואין זה בגדר לאו שבכללות.

ולכן השמיט זאת הרמב"ם מבין הלאוין שלוקים עליהם. אולם ספר החינוך שבעניין מחלוקת הלאו ד"כי אם צלי אש", הביא דעת הרמב"ן באריכות יחד עם דעת הרמב"ם, לזאת בענין מכירה לצמיתות הביא דעת הרמב"ן שלפיו (אם אמנם בעצם הפירוש של איסור זה נוקט כהרמב"ם) יש כאן מלקות על שניהם.]

ה. תנאי על חזרת קרקע ביובל ועל שמיטת כספים

ולפי האמור, דהרמב"ם הוא יחיד בזה, שמפרש האזהרה "לא תמכר לצמיתות" שהוא אזהרה גם על הישראל המוכר לצמיתות לישראל אחר, תובן הדעה שמובאת בדברי הרמב"ן על ספר המצוות הנ"ל, שסובר שתנאי על מנת שלא יחזיר השדה ביובל מהני, כמו תנאי על מנת שלא תשמטני החוב בשביעית (ודוה ודאי שהוא טעות סופר שזוהי דעת הרמב"ם, שהרי דבריו מפורשים שלא הועילו מעשיו, ואף לא נזכר מזה בשום מקום ברמב"ם כהערת המגן אברהם שם, אבל על כל פנים נראה שהיא דעה מאחד הראשונים).

דוה לפי מה שהסביר בספר החינוך (שם) הא דלא מהני התנאי ביובל, ולא חשבינן לה כתנאי בדבר שבממון שתנאו קיים, הוא משום שכאן האזהרה היא גם על המוכר, שמוותר אממונו, וגם זה אסרה תורה, בהבדל מדין שמיטת חוב בשביעית שוה אזהרה על המלווה שלא יגוש, ואין אזהרה על הלווה מלהחזיר החוב, על כן אין זה בגדר תנאי שבממון, עכת"ד.

דלפי זה נימוק זה הוא לפי הרמב"ם, שהאיסור של מכירה לצמיתות היא גם על המוכר. וכן לדעת הבה"ג שבא הכתוב להפקיע את זכות ואפשרות המכירה לצמיתות מכל וכל - "כי לי הארץ". אך לדעת הרמב"ן שאזהרה זו אינה מכוונת אלא על המכירה לזכרי, אם כן חיוב ההשבה ביובל הוא רק על הקונה. וכן הוא לרש"י, שמפרש שאזהרה זו היא על הלוקח שלא יעכב מלהחזיר השדה, ואילו המוכר אינו בכלל אזהרה. על כן לדידהו יש להתייחס לתנאי זה כתנאי בדבר שבממון, שמהני התנאי כמו בתנאי של שמיטת חוב בשביעית.

ו. יובל ראשון ושני

ומעתה נחזור לסוגיא דפלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש בענין קניין פירות כקניין הגוף או לא, דבסוגיית הגמרא משוי לה כל מוכר שדה בשעה שהיובל נוהג. ולפי זה מקשה לרבי יוחנן מקונה אילן וקרקעו וכן קונה ז' אילנות, דמסתמא קנה הקרקע, דאמרינן מביא וקורא, שזה אינו אלא קניין פירות בגלל היובל, ואמאי מביא וקורא, ודחי דקאי בזמן שאין היובל נוהג. ומוסיף בהו: והשתא דאמר רב חסדא מחלוקת (רבי יוחנן וריש לקיש) ביובל שני אבל ביובל ראשון דברי הכל מביא וקורא, לא קשיא, הא ביובל ראשון הא ביובל שני. היינו שביובל ראשון ודאי הוי קניין הגוף. ויש לעיין בהא דאמרה תורה שבשנת היובל חוזה השדה למוכר, אם הפירוש הוא שהתורה מגבילה את המכירה שתהיה רק לזמן קצוב, עד היובל. או שעצם המכירה

היא בלתי מוגבלת, אלא שבא היובל ומפקיע את המכירה, ומחזירה לבעלים הראשונים.

והנה הובאה לעיל השגת הרמב"ן (אות ד) שתמה על פירוש הרמב"ם שאסור למכור לצמיתות, איסור זה מה טיבו? הרי כל מכירה סתמית היא בעצם לצמיתות, אלא שהיובל מפקיע - אפקעתא דמלכא. נראה ברור דעתו, שגם בהיות היובל קיים, עצם המכירה היא במהותה לצמיתות.

ונראה שפשיטתו זו היא מסוגיא הנ"ל שאמרינן שביובל ראשון זה נחשב לקניין הגוף, והיינו מפני שטרם הורגלו לראות שדות חוזרות היובל. כדפירש רש"י "ביובל שני - שכבר הורגלו להחזיר קרקעות". דמה בכך שביובל ראשון טרם הורגלו? אי איתא דמעצם הדין המכירה מוגבלת עד היובל, אם כן על כורחך אין זה אלא מכירה לשעה, שהיא קניין פירות. אלא על כורחך המכירה כשלעצמה היא מכירה לעולם, שרק עם בוא היובל באה התורה והפקיעה את המכירה. והפקעה זו פועלת רק עם חלותה. על כן עד אותה שעה היה לו לקונה קניין הגוף, ורק ביובל שני כיון שהורגלו להחזרת הקרקעות ממילא לא הלוקח ולא המוכר חושבים אחרת, ובבואו לקנות אין מחשבתו אלא לקנות לשעה, שהיא קניין פירות.

וזה נראה גם מלשון רש"י שם שלא מצא לנכון לפרש הא דיובל ראשון, אלא הא דהוי קניין פירות ביובל שני. כי יובל שני המציאות של החזרה ביובל משפיעה על מחשבת הקנייה והמכירה. (וזה היה חידושו של רב חסדא בדבריו "כאן ביובל ראשון כאן ביובל שני". שאלולא דבריו היה הסלקא דעתך שגם ביובל ראשון הוי כקניין פירות, כי מעיקר הדין המכירה היא רק עד היובל). על כן מובנת השגת הרמב"ן על פירוש הרמב"ם האוסר מכירה לצמיתות, מה איסור שייך בזה, שהרי זוהי מן הסתם ככל מכירה לתמיד ולצמיתות.

אכן נראה שהרמב"ם בפרשו האזהרה "והארץ לא תמכר לצמיתות", שזו אזהרה למוכר וללוקח, ובאה באמת לפרש שתוכן היובל הוא שמגבילה את עצם המכירה, שצריכה להיות רק עד היובל. וסתמה כפירושה - עד היובל. ועל כן בפרשם במכירה שהיא לצמיתות יש באמת עבירה בעצם המכירה.

אך לכאורה לפי זה תתעורר שאלה, שאם כן מהו זה שחידש רב חסדא שביובל הראשון לכולי עלמא זו מכירת הגוף? אך זה יתבאר על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות מכירה (פרק כג הלכות ה'ז):

המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב הרי זה מכירה, ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו ואוכל הפירות כל זמן המכירה ובסוף תחזור לבעליה. ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה

לפירותיה? שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע, ולא יבנה ולא יהרוס. אבל הקונה לזמן קצוב הוא בונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמו שעושה הקונה קניין עולם לעולם.

שמענו מדבריו שיתכן קניין הגוף גם כשהוא קנוי לזמן קצוב, שמכל מקום באותו זמן יש עליו תורת קניין הגוף, ומעתה לא קשה משום מה יתכן לקרוא שם קניין הגוף על הקרקע בזמן שהיובל נוהג, למרות שיאמר שהתורה קובעת שהמכירה היא רק עד היובל, שמכל מקום עד בא היובל זהו קניין מוחלט - קניין הגוף. וזהו הגדר של יובל ראשון, שהרי לא גרוע זה ממי שקנה לזמן קצוב את הקרקע בתור קניין הגוף.

ומעתה נראה ונבין את כוונת הרמב"ם בפירושו להבדל בין יובל ראשון לשני, (בשונה מפירוש רש"י), וזו לשונו בהלכות ביכורים (פרק ד הלכה ז):

המוכר שדהו או שמכר אילנות וקרקען בזמן שהיובל נוהג הרי זה מביא וקורא ביובל ראשון בלבד, שעדיין לא סמכה דעתו של מוכר שתחזור לו הקרקע, אבל אם חזר ומכרה ביובל שני הרי זה מביא ואינו קורא, שהרי סמכה דעתו שאין לו אלא הפירות וקניין הפירות אינו כקניין הגוף.

הנה מצא לנכון להסביר מדוע ביובל ראשון זהו קניין הגוף, וכן מסביר את השוני בסמיכות דעתו של אותו מוכר עצמו. שאין זה תלוי בעובדא הכללית שמחזירים קרקעות ביובל, שכן הרי זה כשלעצמו אינו משפיע על היות הקרקע קנוי לו ללוקח, על כל פנים באותו זמן עד היובל, שיהיה זה קניין הגוף, שהרי קניין לשעה גם הוא יכול שיהיה קניין הגוף, ועל כן כל עוד לא סמכה דעת המוכר בזה עצמו, שיראה את המכירה לזמן, משום כך תתפרש כוונתו הוא, שאינו מוכר אלא הפירות. והרי הוא כאומר במפורש שמוכר שדהו לפירות. (ואולי זהו השקלא וטריא בירושלמי, שהובא במשנה למלך פרק י מהלכות שמיטה ויובל הלכה א שהובא לעיל, בעניין אם מותר לקונה לשנות פני הקרקע, עיין שם.) דזה יתכן רק במי שטוען שכוונתו היתה גלויה בשעת המכירה, שאכן זאת היתה כוונתו.

ז. החזרת אחים שחלקו ביובל

והנה בענין אחים שחלקו, מחזירים זה לזה ביובל, כתב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פרק יא הלכה כ):

האחים שחלקו כלקוחות הן ומחזירים זה לזה חלקו ביובל. לא תבטל חלוקתן מכמות שהיתה...

פירושו ודאי לא שיתחלפו בחלקיהן, ויכנס האחד בחלקו של השני, חדא שאין מזה תועלת, שהרי מאחר שכל זה הוא משום דנקטינן אין ברירה, הרי ספק זה נופל לא רק בין האחרונים שחלקו ביניהם אלא זה נוגע לכל הדורות שלפניהם שהתחלקו, והספק נופל מאז חלוקה ראשונה שלאחר יהושע בן נון. ושנית, שמהי הערובה שעכשיו הגיע לו חלקו, שמא אדרבה החזיק בחלקו המגיע, ועכשיו הוא שהתחלף. (וכבר עמד בעיקר הדברים בפני יהושע, אך אין צורך לנימוקו מפני דין המוציא מחברו עליו הראיה, דאם כן הרי כלפי שמיא גליא ואיך יביא ביכורים?) אלא שמוכרז בביטול כל חלוקות הקרקעות מאז ההתנחלות, ושיבתם למצב הקודם טרם החלוקה, ושוב חוזרים וזוכים מאותם קרקעות שהוחזקו בהם, וזה נראה פשוט.

ומעתה, מאחר שלפי הרמב"ם היות היובל כשלעצמו אינו מפקיע מהיות קניין הגוף בקרקע עד היובל, וכל עיקר אין זה אלא בגלל אי סמיכות הדעת שהקניין הוא קניין הגוף, זה שייך רק במוכר והקונה רגיל, שהקרקע חוזרת בפועל למוכר, שמהאי טעמא, כאמור, אין המוכר בדעה למכור השדה אלא לקניין פירות בלבד. מה שאין כן באחים שהקרקע נשארת ברשותו גם עד היובל, הרי אמנם הבעלות נפסקת עם הכרזת היובל, אך הן חוסר סמיכות דעת אין כאן, כיון שבפועל הוא נשאר בנחלתו. הרי קניין הגוף שיש לו עד היובל, אינו נפגע מזה.

ועל כן, הא דאמר רב יוסף שאלמלא שאמר רבי יוחנן קניין פירות כקניין הגוף דמי לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, לא אמר זאת אלא טרם שנתקבלו דבריו של רב חסדא, כחידושו - כאן יובל ראשון כאן ביובל שני, שהידש שיובל, למרות היותו מגביל את מצב המכירה רק להיותה קיימת מעיקרא רק עד היובל, אין זה פוגע בקניין הגוף של הלוקח עד בא היובל. הרי בחלוקת אחים, אין בכלל מקום הבחנה בין יובל ראשון לשני, שכל יורש נחלה קניין הגוף הוא שלו עד היובל, ואין מציאות היות יובל מפריעה לו לראות קניינו זה קניין הגוף, כיון שגם אחר היובל חוזר ומתנחל בה. ושפיר מצי, לפי מה דנקטינן, להביא ביכורים ולקרות כהלכה, כחידושו של רב חסדא, שבחלוקת אחים הכל כמו במצב של יובל ראשון.